

- ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/karjala_sisalto.shtml (20.11.2017).
- UUSITUPA, MILLA 2011: *Avoimet persoona- viittaukset rajakarjalaismurteissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- ZAIKOV, PEKKA 1987: *Karjalan kielen murre- oppia*. Petroskoi: Petroskoin valtionyliopisto.
- 2000: *Glagol v karelskom jazyke. Grammatičeskie kategorii litsa-tšisla, vremeni i naklonenija*. Petrozavodsk: Izdatelstvo Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta.
- 2013: *Vienankarjalan kielioppi. Lisänä harjotukšie ta lukemisto*. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

Perustietoa Unkarin paikannimistä

István Hoffmann, Anita Rácz & Valéria Tóth: *History of Hungarian toponyms*. Berlin: Buske 2017. 310 s. ISBN 978-3-87548-844-9.

Käsillä olevan teoksen nimi, *History of Hungarian toponyms*, on yksinkertaisuudessaan erinomaisesti valittu: teos on ensimmäinen englanniksi julkaistu yleisesitys Unkarin paikannimistä, ja sen tarkoituksena on toimia johdatuksena unkarilaiseen paikannimistöön sekä innoittaa onomastista tutkimusta ja ajattelua myös Unkarin ulkopuolella. Kirjan tekijät – István Hoffman, Anita Rácz ja Valéria Tóth – ovat unkarilaisen onomastiikan laaja-alaisia asiantuntijoita Debrecenin yliopistosta.

Kirjan yksityiskohtaisesta sisällysluettelosta saa hyvän käsityksen kirjan sisällöstä ja painotuksista. Teos jakautuu kuuteen pääluokkaan. Ensimmäisessä esitellään paikannimistön tutkimuksen teoriaa. Toisessa pääluvussa käydään läpi Unkarin ja unkarilaisten historiaa sekä paikannimistön tutkimuksen lähteitä.

Luvuissa III–VI käsitellään itse paikannimistöä. Makrotoponyymeistä nostetaan esiin vesistöjen ja alueiden nimet, mutta mikrotoponyymejä käsitellään vähemmän yksityiskohtaisesti. Kokonaisuuden laajuuden kannalta rajaukset ovat kuitenkin perusteltuja, sillä tarkoituksena on ollut laatia laajahkole lukijakunnalle suunnattu synteesi unkarilaisesta paikannimistöä.

Paikannimistön tutkimuksen taustaa ja lähteitä

Teoriaa esittelevä aloitusluku toimii johdatuksena nimistöntutkimukseen tieteenalana. Luvussa esitellään paikannimistön tutkimuksen keskeisiä käsitteitä unkarilaisen paikannimiaineiston kautta. Historiallista taustaa esittelevässä toisessa luvussa käydään läpi Unkarin historiaa sekä paikannimistön tutkimuksen lähdeaineistoja. Yksityiskohtaisuudessaan historiallinen osuus taustoittaa asutusnimistön kehitystä käsittelevää viidettä lukua. Suomalaisista lukijaa kiinnostavat erityisesti unka-

riilaisten kielellistä varhaishistoriaa käsittelevät jaksot, joissa esitetään pähkinänkuoressa alku-unkarilaisten Uralvuorten itäpuolelta lähtenyt vaellus arojen halki kohti Unkaria. Vaellus päättyi Karpaattien altaalle 800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Migraatiosta muistuttavat kaksi jälkipolville säilynyttä alueen nimeä: *Levedia* ja *Etelköz*. Nimet on mainittu Bysantin keisari Konstantinos VII:n teoksessa *De administrando imperio* 900-luvun puolivälissä.

Unkarilaisella nimistöntutkimuksella on runsaasti kirjallisia lähteitä käytettävänä. Unkarilaisia paikan- ja henkilönnimiä esiintyy jo varhaisissa latinankielisissä teksteissä, kuten vuoteen 1055 ajoittuvassa Tihanyin luostarin perustamiskirjassa. Varhaisin kartta, joka unkarilaisella nimistöntutkijalla on käytettävänä, on vuodelta 1528. Kartta sisältää noin 1 500 paikannimeä ja on kielentutkimuksen kannalta arvokas, koska kartan laatija oli äidinkieleltään unkarilainen.

Unkarin paikannimikokoelmien keruu alkoi sekä varsin varhain, nimittäin Unkarin Tiedeakatemia julisti kaksi kilpailua, joista ensimmäinen oli 1837 ja toinen 1853. Laajamittaisempi keräys käynnistettiin 1864. Onomastiikalla on ollut keskeinen asema unkarilaisessa kielitieteessä 1900-luvun alkupuolelta lähtien, yhtenä syynä juuri nimistöntutkimuksen käytettävissä olevat varhaiset lähteet.

Nykyaikaisten nimikokoelmien keruu alkoi 1960-luvun alkupuolella. Keruuta on ulotettu myös Unkarin ulkopuolisille puhuma-alueille, mutta teoksen kirjoittajat joutuvat toteamaan, etteivät keruutulokset ole kattavia: nimikokoelmat eivät kata puoltakaan unkarinkielisestä alueesta, mikä vaikuttaa onomastisen tutkimuksen mahdollisuuksiin. On kuitenkin lupaavaa, että paikannimiaineiston digitalisointi on käynnissä ja Unkarin paikannimirekisteriä (The Hungarian National Toponym Registry) on voinut vuo-

desta 2015 lähtien käyttää verkossa osoitteessa <http://mnh.unideb.hu>.

Asutusnimet keskiössä

Kirjoittajien perehtyneisyys asutusnimistön tutkimukseen tulee esiin myös tätä nimistöä käsittelevän viidennen luvun laajuudessa; luku vie lähes puolet teoksen kokonaissivumäärästä. Aineiston rajuus ja keskittyminen joihinkin nimistön osa-alueisiin on tietenkin välttämätöntä, ja esipuheessa kirjoittajat ovat perustelleet ratkaisunsa: analyysin syvyys ja laajuus vaihtelee paikannimityypin mukaan. Teoksessa painottuu historiallinen lähestymistapa. Asutusnimistön tutkimuksessa saadut tulokset hyödyttävät muita tieteenaloja, kuten historiantutkimusta, ja siksi niiden laajempi esittely on kirjoittajien mukaan tärkeää.

Nimistöntutkijan on valittava aineistoonsa sopivin luokittelumalli. Teoksen tekijät ovat päätyneet asutusnimistön luokittelussa malliin, jossa pääryhmät perustuvat sanasemanttiseen luokitteluun. Asutusnimien perustana voivat olla henkilönnimet, sosiaalisten ryhmien nimitykset, suojeluspyhimysten nimet, rakennettuun ympäristöön liittyvät nimet, ammatinharjoittajien nimet tai luontonimet. Asutusnimistössä tapahtuneita muutoksia käsitellään omassa alaluvussaan.

Mielenkiintoisia ovat kronologiset kaaviot, joiden avulla havainnollistetaan eri nimityyppien ikää ja yleisyyttä historiallisen ajan lähteistön perusteella. Esimerkiksi luontoniimiin perustuvat asutusnimet yleistyvät lähteissä 1200-luvun alkupuolelta alkaen. Vanhin kerrostuma koostuu yksiosaisista nimistä, kuten *Hegy* 'vuori' tai *Erded* < *erdő* 'metsä' + paikannimijohdin *-d*. Kaksiosaisia nimiä on vähemmän, ja ne alkavat yleistyä 50–100 vuotta yksiosaisien nimien jälkeen. Samantapainen kehitys näkyy myös esimerkiksi etnonymieihin perustuvissa asutusnimissä.

Makro- ja mikrotoponyymejä

Vesistöihin liittyvillä nimillä on keskeinen asema paikannimistön tutkimuksessa. Nimistöntutkimukseen kuuluu myös paikannimistön kehityksen pohtiminen siltäkin osin, kun nimistön alkuperä sijoituu käytettävissä olevia kirjallisia lähteitä edeltävään aikaan. Asumattomille alueille saapuessaan uudet asuttajat nimeävät paikat oman kielensä käytäntöjen mukaan, mutta tilanteessa, jossa alue on jo asuttu, alkuperäisen väestön antamia nimiä lainataan ja sopeutetaan omaan kieleen. Unkarissa lainanimiä ovat esimerkiksi suurten jokien nimet, jotka tunnetaan laajalla alueella; tämäntyyppiset vesistönimet voivat olla tuhansiakin vuosia vanhoja. Vanhin kerrostuma koostuu muinaisista indoeurooppalaisista nimistä. Esimerkiksi joen nimi *Zala* pohjautuu indoeurooppalaiseen kantaan *sal 'puro, vesiväylä, virta' ja *Duna*-nimen kantana on jokea merkitsevä *danu.

Kirjoittajat huomauttavat, että tutkimus ei vielä ole syvällisesti selvittänyt varhaisten hydronymien eli vesistönimien alkuperää. Kaikkien vesistönimien alkuperää ei ole pystytty ratkaisemaan tunnettujen kielikontaktien perusteella eikä myöskään tulkitsemaan alkuperältään unkarilaisiksi.

Mikrotoponyymejä käsittelevässä kuudennessa luvussa nousee esiin paikanimistön piirteitä, jotka suomalaisessakin nimistössä ovat hyvin tuttuja. Tyypillinen unkarilainen vesistönimi koostuu kahdesta osasta: erityispiirrettä ilmaisevasta ja paikanlajia ilmaisevasta osasta, *Kis-tó* 'pieni/järvi' tai *Békás-ér* 'puro, jossa on sammakkoja'. Samantyyppistä nimistöä löytyy myös varhaisista kirjallisista lähteistä 1200–1300-luvuilta.

Vanhoihin uralilaisiin vesistötermeihin perustuu Unkarin paikannimissä esiintyvä *jó*-sana. Vastineita löytyy laajalta alueelta: suomen *joki*, saamen *jokk(a)*, udmurtin ja komin *ju*, jurakkisamojedin

joha. Uralilaiseksi kantasanaksi on rekonstruoitu *joke. *Jó*-sanan käyttö rajoittuu nykyisin lähinnä paikannimiin, mutta muuten virtaaviin vesiin viitataan appellatiivisilla ilmauksilla *folyás* ja *folyam*. Varhaisiin vesistötermeihin kuuluu myös *víz* 'vesi'; sana esiintyy jokien nimissä ja voi viitata kooltaan erilaisiin kohteisiin. Muinaisista kielimuodoista peräisin ovat myös pientä vesiväylää tarkoittava sana *ér* ja tulviin vesiin viittaava *fok*. Topografisen sanaston kehitys uralilaisissa kielissä olisi kiinnostanut suomalaista lukijaa enemmänkin, mutta kun teoksen tarkoituksena on esitellä unkarilaista nimistöä, ei kielisukulaisuuden näkökulma voi korostua liiaksi.

Järvien ja lampien nimeämisperusteista esiin nouseva muoto *Kerek-tó* 'pyöreä/järvi' on nimistä yleisin sekä historiallisten lähteiden perusteella että nykyisin. Järvien niminä esiintyvät myös esimerkiksi *Hosszú-tó* 'pitkä/järvi', *Görbe-tó* 'käyrä/järvi tai koukkuinen/järvi' ja *Ágas-tó* 'haara(kas)/järvi'.

Nimien leksikaaliset elementit voivat muodon lisäksi viitata tarkoitteen kokoon, väriin tai muihin ominaisuuksiin kuten nimissä *Széles-tó* 'laaja/järvi tai leveä/järvi', *Fehér-tó* 'valkea/järvi', *Sár-tó* 'muta/järvi' ja *Köves-tó* 'kallioinen/järvi'. Veden lämpötilakin voi tulla nimeämisperusteena esiin: *Meleg-tó* 'lämmin/järvi', *Jeges-tó* 'jäinen/järvi'. Nimetyn paikan muotoa ja kokoa kuvailevat paikannimen perusosat ovat yleisiä suomalaisessakin vesistönimistössä.

Mikrotoponyymien yhteydessä käsitellään myös pinnanmuodostukseen liittyviä nimiä ja niissä esiintyviä leksikaalisia elementtejä. Selkää tarkoittava sana *hát* viittaa paikannimissä kohoumaan tai kohouman osaan, kuten huippuun. Unkarin kielessä vuorella voi olla myös "pää" (*fej, fő*), "nenä" (*orr, orom*), "otsa" (*homlok*), "kurkku" (*torok*) ja niin edelleen. Ruumiinosien nimitysten muuttumisessa topografisiksi termeiksi on kyse metamor-

fisesta merkityksen muutoksesta. *Fő* ja sen morfologinen variantti *fej* esiintyvät suhteellisen usein vanhoissa paikannimissä, jotka liittyvät vuoriin ja kukkuloihin. Näistäkin nimityypeistä unkarilainen paikannimistöntutkija löytää asiakirja-esiintymiä 1200–1300-luvuilta.

Lopuksi

Lisätietoja halutessaan lukija voi tutustua lukukohtaisiin kirjallisuusluetteluihin, mutta kun itse tekstissä ei ole juurikaan viitteitä, on yksittäisen tiedon alkuperän jäljittäminen niin lukukohtaisen kirjallisuusluettelon kuin varsinaisen lähdeluettelonkin kautta hankalaa. Unkarinkielisten lähdeostosten nimet on kuitenkin lukijaa ajatellen käännetty englanniksi, joten

lähdeluetteloä silmäilemällä saa unkarin kieltä taitamatonkin käsityksen siitä, mitä aiheita unkarilaisessa toponomastiikassa on käsitelty.

Teoksen laajasta kokonaisuudesta löytyy jokaiselle paikannimistöä kiinnostuneelle jotakin. Etäiseksi suomalaiselle lukijalle saattaa jäädä asutusnimistöä käsittelevä osuus, mutta sen sijaan mikrotoponyymejä käsittelevä luku innostaa miettimään paikannimistön uralilaisia ja universaaleja kehityskulkuja.

TIINA AALTO
etunimi.k.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on suomen kielen väitöskirjantutkija Helsingin yliopistossa.

Nollien tavanomaisuus ja tarpeellisuus

T. Givón: *The story of zero*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2017. 414 s. ISBN 978-90-272-1239-9.

Thomas (Talmy) Givónin teos *The story of zero* käsittelee nollaa kielessä ja mielessä laajasti ja monesta näkökulmasta. Givónin tavoitteena on osoittaa, että nolla on maailman kielissä tavallinen ja ettei ole olemassa yksiselitteistä nollakielten ryhmää. Givón on tuottelias pitkän linjan tutkija, mitä havainnollistaa se, että teoksen lähdeviitteistä löytyy peräti 47 hänen aiemmin julkaisemaansa tutkimusta. Argumentoidessaan Givón palaa usein aiempiin pohdintoihinsa ja avauksiinsa. Viittauksia ei ole ainoastaan tutkimuskirjallisuuteen vaan kirjaimellisesti myös

keskusteluihin, joita hän on muiden lingvistien kanssa käynyt.

Kirjassa on esipuheen lisäksi 13 päälukua, kirjallisuusluettelo, asiasanasto sekä käsiteltyjen kielten luettelo. Teos jakautuu kahteen osaan. Osa I (“Natural zero”) kattaa seitsemän ensimmäistä lukua ja painuu nolla-anaforaan yleisesti diskursissa ja suhteuttaa sitä muihin anaforisiin viittauskeinoihin, etenkin pronomineihin. Nollan luonnollisuus osan I nimessä viittaa nollan tavanomaisuuteen ja luontevuuteen puheessa ja tekstissä. Luku pohdii yleisellä tasolla tutun tai ennakoitavan tiedon ja sen ilmaisemisen ja ilmaisematta jättämisen kognitiivisia perusteita. Osa II (“Structural zero”) koostuu kuudesta luvusta, joissa nollia tarkastellaan syntakti-